

Nikola Petrovič

Glas reakcije in glas orientacije

V septembrski številki *Sodobnosti* je Evald Flisar pisal o položaju pisatelja na začetku novega tisočletja in mu naslikal ne ravno bleščečo prihodnost. Kdor živi odprti oči in ušes, se bo gotovo strinjal z njegovim grenkim opažanjem, da interes za literaturo izginja tudi zato, ker živimo v tako "zanimivih" časih. Toda zdi se mi, da je današnji čas zelo zanimiv le umetno razburkanemu in izmozganemu duhu otopelega potrošnika, ki mora dolgočasje slehernega dne razpihovati z izborom najbolj burnih zanimivosti iz domovine in sveta, hrupnimi zabavami in virtualnimi razvedrili. Pa še takrat mu kompulzivna potreba po produktivnosti in ciljno usmerjenem delovanju, podkrepljena s podobnimi pričakovanji iz okolja, ne dovoli, da bi se zares odklopil in si oddahnil v nekem drugem svetu – v knjigi ali naravi ali celo obojem hkrati. Intimna izkušnja branja ali pravzaprav česar koli – romantičnega odnosa, kontemplacije v tišini, uživanja v prijetni glasbi, brezciljnega potepanja po gozdu – nas straši s svojo neplodnostjo, zato jo doziramo karseda pazljivo.

Navajeni smo na hrup kinodvoran in televizorjev, na sugestije reklam in suhoparno, brezčutno medijsko poročanje o vsakdanjih dogodkih. "Aha, na Kitajskem v potresu dvesto mrtvih, aha, pri sosedih nov predsednik, aha, potonil še en tanker, aha, rojenih dvanajst deklic in devet fantkov, aha, ukinjena viza za Peru, aha, sosedovega strica povozil avto, aha, dober dan na borzi, aha, nov občinski razpis, aha, požar na Hvaru uničil še dvajset hektarov gozda, aha, Schwarzenegger guverner, aha, vlada spreminja pokojninsko politiko, aha, umrla moja teta ..." Bombardirani smo s podatki o dogodkih, ki se zaradi oddaljenosti ne morejo temeljito dotakniti naših občutkov, mednje pa so vpletene za naš svet zelo pomembne

vrstice, ki ob vsej poplavi novic ne morejo priti do pravega izraza. Napolnite si usta s čokolado, pa vam bo vsaka druga hrana neokusna; ker imamo možgane ves čas prepojene s potoki napihnjeno sladkih, slanih, kislih in pikantnih medijskih informacij, mora današnji pisatelj zaigrati na podobno intenzivno noto in svoje sporočilo izraziti med vrsticami brutalne, šokantne zgodbe; celo subtilne tone mora dodobra začiniti, da bi jih povprečen bralec sploh lahko okusil. Zato je prefinjeno literaturo danes težko občutiti enako živo, kot jo je nekoč lahko doživela prevetrena glava v miru intimnega notranjega prostora.

Čutečemu človeku današnji časi ne morejo biti zanimivi, saj mu ne pustijo živo občutiti vseh teh silnih zanimivosti. Pozornost mu ves čas vlečejo navzven, sicer pa ga priklepajo k dolgočasni vsakdanjosti. Tako kot razdelijo družbo na nešteto predalčkov, razdelijo tudi človeka; usta jedo, oči gledajo, misli bežijo, človek kot celota pa nima časa in energije za veliko več kot za zbiranje in razvrščanje množic dražljajev, ki pritekajo z vseh strani. V takih razdrobljenih, razčlovečenih časih tisti zgoraj ne poznajo onih spodaj, sinovi ne poznajo mater, bratje bratov, bralci pisateljev ... pa tudi ne pisatelji bralcev ali, navsezadnje, pisatelji pisateljev. Nič čudnega, saj sploh ne utegnejo zaznati drugega človeka, opazijo samo njegove raztresene drobce.

Strankarska miselnost, zaradi katere so ljudje vedno bolj prisiljeni razmišljati dvolično in se bati nasprotnikov, če jih ni, pa jih celo ustvarjati v lastni glavi, še vedno vodi v oblikovanje togih kanonov in nasprotovanje drugačnosti. Ločenost od drugih miselnih okvirov še vedno povzroča hermetičnost, nedostopnost besedil povprečnemu človeku, v ožjem krogu pa boj za oblast med zagovorniki posameznih smeri. Za to je še posebej občutljiva sodobna poezija, saj je, če izvezamo očitno nedodelane tekste, vedno relativno dobra oziroma slaba. V današnjem okolju se lahko zato uveljavijo le tisti avtorji, ki ustrezajo normam trenutnih čuvajev vhodov v literarni svet. Pri zadnjih vratih vstopijo le redki pogumeži, pa še takrat jih mora nekdo vsaj malo podpreti, ostali utonejo v pozabo – posebej v teh zanimivih časih, ko že skoraj vsakdo piše.

Bog ne daj, da bi uredniku prinesli besedilo, napisano v jeziku druge stranke ali v obliki, ki je ne more izmeriti s svojimi ravnil, umerjenimi na določeno miselno smer. S prinašanjem inče dolgih pesmi s sedemnajstimi vrsticami morda že tvegamo zavrnitev. Saj ne, da so uredniki en sam predsodek in aroganca, pravzaprav imam kar pozitivne izkušnje z njihovimi pojasnili k mojim zavrnjenim tekstom; videl sem, da hitro prepoznajo kralja brez obleke. Ampak v sodobni literaturi nagi kralji niti ne paradiirajo tako pogosto pred literarno publiko, aktualnejši problem so razstave oblek na plastičnih lutkah. Če se ne motim, je nekdo v eni prejšnjih števil Sodobnosti že omenil Erna Malleya, fantomskega avstralskega pesnika s sredine prejšnjega stoletja, ki odlično pooseblja primer obleke brez kralja. Zgodba je zelo nazorna, zato jo bom na kratko povzel.

Nekega mirnega sobotnega popoldneva jeseni 1943 sta mlada vojaka, James McAuley in Harold Stewart, združena v preziru do surrealistične poezije, ki jo je promoviral dvaindvajsetletni urednik revije *Angry Penguins* Max Harris, sedla za mizo in v enem dihu napisala zbirko pesmi. Listala sta po štirih

knjigah, naključno izbirala vrstice in nizala verze. Pripisala sta jih izmišljenemu avtorju z imenom Ern Malley in v priloženem pismu, pod katerega sta podpisala njegovo prav tako izmišljeno sestro Ethel, orisala tragičen življenjepis mladega pesnika. Vojaka sta premislila mnoge podrobnosti – boemskost Ernovega življenja, tragično smrt pri petindvajsetih, sestrino nerazumevanje njegove poezije – in s tem iz njega naredila pravega avantgardnega heroja. Max Harris in njegovi kolegi so se pustili potegniti za nos. Z velikim pompom so naznanili veliko odkritje in mu posvetili celo številko *Angry Penguins*, že junija 1944 pa je bila potegavščina razkrita v medijih. To je vzbudilo veliko zanimanja za "Malleyevo" delo in povzročilo razcep mnenj: nekateri zaradi prevare pesmim niso pripisovali nobene umetniške vrednosti, drugi so, včasih prav iz istega razloga, v njih našli globoko poetsko vsebino.

Hudomušno popoldne dveh vojakov je do danes ostalo predmet raziskav in polemik. Kaj če bi James in Harold pesmi poslala Maxu Harrisu po običajnih poteh? Verjetno bi za nekaj mesecev zastale v njegovem predalu, potem pa bi s kupi pesmi drugih pretencioznih avtorjev končale v smeteh. Morda bi kako pesmico celo objavili, a bi se izgubila v poplavi ostalih. Ker pa sta kritiko takratne poezije izrekla na tako izstopajoč način, je bila viseča kraljeva obleka takoj opažena. In vendar se njune pesmi razlikujejo od votle poezije, ki sta jo z njimi razgalila – za navidez nametanimi besedami se skriva pretanjena vsebina. Kralj je bil živ, čeprav ni nosil razstavljenih obleke. Vojaka sta s svojim dejanjem pretresla literarne kroge in njun glas je zadonel po Avstraliji in svetu.

Pisati dejansko pomeni dati od sebe glas, ki se sliši. Ta trditev ne velja le za avtorje literarnih besedil, ampak za pisatelje vseh tekstov, tudi publicističnih, filozofskih, znanstvenih ... Literati – za namen tega eseja jih bom imenoval kar umetniki – so doma v svetu občutkov in prispodob, pišejo za srce in duha, medtem ko filozofi, znanstveniki in publicisti – naj bodo tukaj misleci – živijo v svetu razuma in logike. Šele skupaj so lahko to, kar bi morali biti: glas vseh. Umetniki *opozarjajo* na valovanja v družbi, pogosto ne da bi se zavedali vzrokov za določena dogajanja in vedeli, kaj bi lahko bila rešitev; preprosto nekaj čutijo in to morajo izraziti. Misleci po drugi strani *usmerjajo*, potem ko analizirajo stanje, opredelijo probleme in najdejo možne rešitve. Prvi so glas reakcije, drugi glas orientacije. Skupaj tvorijo nenadomestljiv mehanizem, ki skupnost opozarja na bolezni in popačenja ter jo vodi k rešitvam. Umetniki so živčevje družbe, njen instinkt in etični čut, misleci so njena čutila, možgani in razum. Kakor je vsak organizem z obolelim živčnim sistemom in nezdravimi čutili obsojen na skorajšnjo smrt, je tudi družba, ki je gluha za oba glasova, praktično mrtva. Spremeni se v gobavca, ki ne čuti bolečine ob razpadanju lastnega telesa, v slepca, ki se zaganja za bledimi obrisi sveta in si zamišlja, kaj naj bi predstavljali. Umetniki izražajo kolektivne bolečine in radosti, so spontan krik, nasmeš, solza, hrepenenje. Misleci so diagnostiki, ocenjevalci, kritiki.

Poleg splošnih razlogov, zaradi katerih pisateljev glas težko prodre do sodobnega bralca, se določeni specifično odražajo pri posameznih slojih ljudi. Tisti zgoraj – izvršni organi – ne razumejo pisateljev, ker nimajo ušes niti za to, da bi

slišali kruljenje v lastnem želodcu, kadar se pisatelji zavihtijo na upravne položaje, pa pogosto postanejo hripavi in njihovo nerazložno grgranje izgubi prodornost. "Dajte človeku položaj in spoznali boste njegov značaj," pravi stari rek. Upravna administracija premore poseben karakter, ki ne prenaša naivne, spontane iskrenosti, neposrednosti in gole resnice. Politika je zavita in indirektna. Pod bleščečo fasado uspehov se skriva majavo ogrodje, kjer kraljujeta bojazen in negotovost. Ego pa ne dopušča priznanja, ko z ene strani privre krik bolečine ob odprti kolektivni rani, z druge pa prst pokaže nanjo. Razosebljenega administrativnega aparata nič ne boli, ker deluje kot virus, ki nima živčevja, zavesti in etičnih meril, ampak se samo mehanično sproži, ko so razmere ugodne. Virusna uprava zato nima ne zavesti ne vesti, deluje izključno po zastavljenem programu, tudi če uničuje lastnega gostitelja, saj iz vsakega uničenja vznikne še močnejša, mutirana, izpopolnjena. Ampak jedro tega aparata so še vedno ljudje, ki zmorejo čutiti in bi lahko prisluhnili glasu pisatelja.

In zakaj pisatelja ne razumejo tisti spodaj? Lahko bi ga, če ne bi bili preokupirani s spletkami tistih zgoraj, z žulji športnikov, ločitvami zvezdnikov, izpadi elektrike onstran luže in problemi razmnoževanja pingvinov na Antarktiki. Televizija navadnim smrtnikom ne odpira okna v svet, ampak spušča vanjo virusne niti nadzora. Tisti spodaj poslušajo, a ne slišijo. Prepričani so, da nimajo moči, da nimajo sredstev, da je svet prevelik in neobvladljiv. Pozabili so na stare ideale, morda res socialistične, utopične, pa vendar vrle. Nekoč smo skupaj peli: "Kad se male ruke slože, sve se može, sve se može ...", danes pa se združujejo samo največje roke, male pa ubogljivo delajo vsaka za svojo blagajno, v svoji pisarni, za svojim šankom, strojem, volanom, in se potem iztegujejo k velikim, da bi dobile nagrado. Tisti spodaj poslušajo zgodbe o malih rokah, ki so zrasle, pridobile vpliv, spremenile svet, vendar ne slišijo.

Tudi srednji ne slišijo. Najbolj zato, ker jim tega ne dopuščajo tisti nad in tisti pod njimi. Tako zgornji kot spodnji so močno ujeti v družbene vzorce in po zakonu inercije tudi srednjim, ki so sicer najbolj avtonomni, ne dopuščajo, da bi jih presegli. Ko masa in vpliv družno narekujejo, kakšen naj bo red, potegneta za seboj tudi svobodno voljo. Tako je liberalna sredina stisnjena v okove – prisiljena je eksistirati v okvirih sodobnih mišljenjsko-socialnih norm, mora biti del sprejetega sveta in si ne izmišljati svojega. Če se pregreši zoper to nepisano pravilo, jo bodo od zgoraj tlačili, od spodaj pa vlečili in ne bo imela miru. Toda srednji nosijo v sebi posebno obliko ponosa in prezira tako do nižjih kot do višjih, kar jih žene v večni upor; verjetno je prav zato med srednjimi največ prodornih pisateljev in drugih "ta glasnih".

Tisti zgoraj ponavadi vedo, da so zgoraj, tisti spodaj pa, da so spodaj, medtem ko so srednji ves čas v negotovem položaju, neke v sivini. Morajo se boriti za svoje mesto v družbi, za svojo identiteto, veljavo in svobodo – ne le pisatelji, tudi zdravniki, učitelji, duhovniki in poslovneži. Dokazovati se morajo drugim in, kar je najhuje, samim sebi. Ne morejo si zares zaupati, verjeti vase, ves čas morajo nekaj dosehati, da bi se prepričali o lastni vrednosti. Če

naposled postanejo izjemno uspešni in se zavihtijo med zgornje, njihov glas neredko izgubi začetno prodornost, enako pa se zgodi, če jih neuspehi pahnejo med tiste spodaj in poraženi obupajo.

Glas je moč. V informacijski dobi enaindvajsetega stoletja je vsem jasno, da je beseda najsilnejše orožje. Z njo lahko podžgete vero in jo poteptate, zgradite državo in jo porušite, vnamete ljubezen in jo zlomite. Toda surovi politični glasovi premikajo le brezdušno meso, medtem ko glasovi pisateljev premikajo tisto, kar je najtežje premakniti – srce in duha. Pisatelji bi se morali zavedati moči, s katero razpolagajo. Čutijo in vidijo, česar drugi ne, in to zmorejo izraziti v jeziku, ki bralce zgane v najintimnejših kotičkih njihove duše. To je pisateljeva moč. Če pisanje ne razsvetljuje, drami, šokira, pretresa, razvedruje in nasmejuje, če ni prodorno, jasno in prežeto s čustvi, je plastično in prazno. Ustvarjalec, ki se zaveda svoje moči, ne piše iz občutka dolžnosti, ampak iz temeljne osebne potrebe; glas se iz njega izvije enako spontano kot krik ob udarcu, vzdihljaj ob poljubu, nasmeh ob šali. John Irving je rekel, da se človek definira kot pisatelj s tem, da piše vsakič, ko najde prosto minuto časa. Pisanje kot individualen in kolektiven duhovni proces izvira iz samega bistva posameznika in skupnosti, v kateri živi. Glede na to, da pisatelj vidi in čuti več kot drugi, se bolje zaveda sebe in okolja, tako da so njegove radosti in bolečine veliko intenzivnejše kot pri večini.

Glas pisatelja zmore razorožiti morilce človeškosti, zmore naslikati žive podobe in razkrinkati plastične lutke, pa naj nosijo še tako veličastna kraljevska oblačila. "Objektivna" faktografska besedila ne morejo biti res zanimiva, tudi če opisujejo še tako senzacionalne dogodke. Brati v vedno istem fotelju vedno isti časopis (v bistvu lahko tudi vsak dan drugega, ni razlike) o razburljivih usodah izjemnih ljudi je isto, kot lizati jedilnike prestižnih restavracij; taka jezična gimnastika je lahko zastoj, težko pa se od nje nasitimo. Po drugi strani nas spuščanje v literaturo precej stane – moramo se ji prepustiti, tvegati spremembo duha, skupaj s piscem aktivno graditi nove svetove ter sprejeti odgovornost za zgrajeno. Kot bralci moramo s poezijo svoje duše zapolnjevati vrzeli nedorečenega.

In prav to nedorečeno se kot plačilo za trud preslika v nas in nas nasiti z notranjo resonanco duše, s samim bistvom našega obstoja – večnim iskanjem. Hrane zato ne najdemo med dogmami in dejstvi, temveč med dilemami in ugankami. Paradoks: vztrajanje v utečenem, ločenem in seveda neskončno "zanimivem" svetu realizma nas vodi v absurd, beganje po dolgočasno neskončnih (izmišljenih ali stvarnih) poljanah negotovosti, ki ga spremljajo nenehne eksplozije sreče in nesreče, pa v blažen občutek smotrnosti. Knjige seveda ne morejo nadomestiti življenja. A da bi bilo to življenje živo, mora vključevati knjige, saj, kot je rekel Božidar Knežević, "lahko samo prvorazredni duhovi berejo naravo v originalu; nižji duhovi jo lahko berejo samo prevedeno v človeški jezik".